

The study of syntagmatic relations in linguistics

Nasiba KARSHIEVA¹

Uzbek State University of World Languages

ARTICLE INFO

Article history:

Received January 2022

Received in revised form

15 January 2023

Accepted 25 February 2023

Available online

15 March 2023

Keywords:

syntagma, syntagmatic relationship, virtual, determinative, definition, distribution, composition, equal connection, subordinate connection.

ABSTRACT

The article deals with the syntagmatic aspect of the study of linguistic units in the history of linguistic teachings. Exploring the linear connections of words, the author traces the development and reveals the patterns of syntagmatic teaching, starting from the very first known works until the advent of the theory of compatibility.

2181-1415/© 2023 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol4-iss2/S-pp360-363>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Тилшуносликда синтагматик муносабат тадқиқи

АННОТАЦИЯ

Калит сўзлар:

синтагма, синтагматик муносабат, виртуал, аниқловчи, аниқланмиш, дистрибуция, композиция, тенг боғланиш, тобе боғланиш.

Мақолада тилшунослик таълимоти тарихида тил бирликларини ўрганишнинг синтагматик жиҳати кўриб чиқилади. Муаллиф сўзларнинг чизиқли боғланишларини ўрганар экан, энг биринчи маълум бўлган асарлардан бошлаб, уйғунлик назарияси пайдо бўлгунга қадар синтагматик таълимнинг ривожланиш йўлини кузатади ва қонуниятларини очиб беради.

¹ Master degree student, Uzbek State University of World Languages.

Исследование синтагматических отношений в языковедении

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

синтагма,
синтагматическая связь,
виртуальная,
детерминативная,
определение,
распределение,
композиция,
равноправная связь,
подчинительная связь.

В статье рассматривается синтагматический аспект изучения языковых единиц в истории лингвистических учений. Исследуя линейные связи слов, автор прослеживает развитие и выявляет закономерности синтагматического учения, начиная с самых первых известных работ до момента появления теории сочетаемости.

Тил-бу жамият ўтмиши, унинг ҳаёти ва келажак интилишлари билан боғлиқ муҳим восита. Жамият тараққиёти йўлида тил ўлкан аҳамият касб этиб, унинг барча соҳаларида бирдек хизмат қилувчи ижтимоий ҳодисадир. Жамиятни тилсиз тасаввур этиб бўлмайди. Шу сабабдан тил нафақат тилшунослар, балки социологлар томонидан тадқиқ этилмоқда.

Тилни кўплаб ижтимоий фанлар сингари фанлар тадқиқ этишга уринди. Жумладан социология, психология, фалсафа сингари фанлар тилни ўз нуқтаи назарлари ёрдамида талқин қилдилар. Тил соҳасида жуда кўп илмий адабиётлар чоп қилинди ҳамда уларнинг мазмуни тилнинг талқини ва тил таркибига кирувчи унсурларнинг нутқда намоён бўлиши ҳолатларини очиб беришга қаратилган.

Авваламбор, тил жамият аъзолари ўртасида мулоқот воситаси вазифасини ўтайди. Тил – бу миллатнинг руҳидир. Бу хусусда Ўзбекистон Республикасининг биринчи Президенти И.А. Каримов шундай ёзади: “Маълумки, ўзликни англаш, миллий онг ва тафаккурнинг ифодаси, авлодлар ўртасидаги руҳий – маънавий боғлиқлик *тил* орқали намоён бўлади. Жамики эзгу фазилатлар инсон қалбига аввало, она алласи, она тилининг бетакрор жозибаси билан сингади. Она тили – бу миллатнинг руҳидир” [1].

Синтагматик муносабат парадигматик муносабатдан ўзининг хусусиятлари билан ажралиб туради. У тил бирликларининг нутқ жараёнида бир чизиқ бўйлаб кетма-кет жойлашишидан келиб чиқувчи муносабат. Масалан, тил элементлари бир чизиқ бўйлаб жойлашганда қуйидагича кўриниш ҳосил бўлади. Сўз бирикмаси: *the wedding on Saturday of his godchild*.

Синтагматик муносабат турли тил сатҳларига мансуб бирликлар ўртасида кузатилади, жумладан, сўз таркибида келган фонемалар ва морфемалар ўртасида гап таркибидаги сўз ва сўз бирикмалари ўртасида, полпредикатив, монопредикатив ҳамда предикатив бўлмаган боғланишли нутқда юзага келган гапларда. Синтагматика Л.Л. Иофик таъбири билан айтганда, тил бирликларининг нутқ структурасини қуришдаги ҳолатини ўрганади. Л.Л. Иофик фикрича, боғланишли нутқда элементлар эркин эмас, балки тил қонуниятларининг муайян қонуниятлари асосида тобе боғланиш орқали муносабатга киришади [2].

Синтагматик муносабатга хос хусусият унинг тўғри чизиқда кетма-кетлик асосида тузилишга эга бўлишидир, деган фикрни айтиб ўтади Б.И. Косовский [3]. Унинг фикрича, агар тўғри чизиқ бўйлаб жойлашган тил бирликлари кетма-кет

келмаган бўлсалар ҳам, улар ўзаро синтагматик алоқага киришган ҳисобланадилар. Масалан, *Я тебе это сказал*; бунда я ва *сказал* сўзлари бевосита предикатив муносабатни ташкил этиб, гарчи улар гапда ўзаро узоқ масофада турган бўлсалар ҳам, синтагматик муносабатга киришган ҳисобланадилар.

Ф.де Соссюр ҳам синтагматик муносабатни тўғри чизиқда юзага келувчи муносабат дея изоҳ беради [4].

“Синтагматика сўзининг келиб чиқиши *синтагма* сўзига бориб тақалади. Синтагма – тил элементларининг бир чизиқда кетма-кетлик асосда бирикувидир”, - дейди, В.М. Солнцев.

Синтагматик муносабатга нисбатан қуйидагича таъриф бериш мумкин:

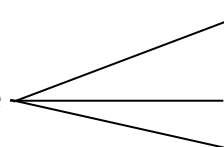
1. Синтагматик муносабат тилда асосий вазифани юзага келтиради – бу коммуникатив функциядир. Синтагматик муносабат орқали нутқда хабар ифодасини берувчи гаплар шаклланади.

2. В.М. Солнцев фикрича, синтагматик муносабат парадигматик муносабатни юзага келтиради. Ф.де Соссюр шунга урғу берадики, нутқ фактлари тил фактларидан олдин пайдо бўлади.

Синтагматик муносабатга киришган тил элементлари ўзи келган

позицияда бошқа элемент билан алмаштириш имконига эга бўлса, унда улар бир парадигматик қаторга мансуб ҳисобланади.

Масалан инглиз тилидаги мисол асосида буни шундай кўрсатиш мумкин:

He bought a hat
drew a picture
took a pen

Ушбу келтирилган мисолда гап бир хил структурага таянган (яъни эга + кесим + тўлдирувчи → **S + P + O**).

Гувоҳи бўлганимиздек, бу гап структурасига мувофиқ шу йўл билан исталган феъл ва тўлдирувчи вазифасида келадиган от (ёки олмош) қўлланилиб, гап тузилиши мумкин. Албатта, бунда гапнинг семантик томони ҳам инобатга олинади.

Ушбу мисолда феъллар парадигмаси (*bought, drew, took*) ва отлар парадигмаси (*a hat, a picture, a pen*) мавжуд.

Синтагматик муносабат яқинликка (боғлиқликка) асосланган муносабат. Шу боис ҳам бундай муносабатда элементлар ўзаро боғланади. Синтагматик муносабатга киришган элементлар турли синфларга мансуб бўлганлиги боис, бири иккинчисини алмаштириб кела олмайди. Масалан: *Ann speaks* ва *Jack reads* гапларида атоқли от ва феъл ўзаро синтагматик муносабатда бўлади. Синтагматик планда тил шаклини танлаш унинг комбинатор имкониятлари, яъни бошқа шакл билан бирика олиш қобилиятлари билан аниқланади.

Инглиз тилида ҳозирги замонда 3-шахс бирлик феълга **-s (-es)** қўшилишини юқорида эътироф этган эдик. Аммо бошқа шахсларда инфинитивнинг *to* юкламасисиз қўлланиши қоидага мувофиқдир. Масалан: *She writes* дейиш мумкин аммо *She write* нотўғри формадир.

Ўзбек тилида эса *У ёзади* табиийдир, лекин *У ёзамиз* асло тўғри эмас. Шу жиҳатдан синтагматик муносабатда элементлар комбинатор имкониятларга таянади.

Н. Маҳмудов, А. Нурмонов фикрига кўра, муайян синтактик бирликнинг бошқа синтактик бирлик билан кетма-кет муносабати синтагматик муносабатни ҳосил қилади.

Маълумки, тил бирликларининг предикативлик ҳодисасини ўзида акс эттириш шу бирликларнинг нутқда реал қўлланилиши ҳамда воқеликка муносабат билдириши билан узвий боғлиқ. Аммо шуни ҳам эсда тутиш лозимки, агар тил элементлари нутқда мақсадсиз, кетма-кет қўлланилиб борса, унда улар ҳеч қандай предикативлик белгисига эга бўлмайди. Масалан, гапирмоқ, айтмоқ, тез-тез, аста-секин, мен, сен, у, она, опа каби.

Предикативликни ифода этиш учун келтирилган жумла, сўз бирикмаси бирор хабар маъносига эга бўлиши тингловчига нисбатан бирор реал муносабатлар ифодаланиши лозим.

I went to the market yesterday.

Мен кеча бозорга бордим.

Демак, тўғри чизик бўйлаб жойлашган тил бирликлари семантик маъно касб этиши лозим. Ана шундагина синтагматик муносабат предикативлик ифода этишига шубҳа қолмайди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. – Тошкент. “Маънавият” 2008. – 83 бет.
2. Иофик Л.Л. Структурный синтаксис английского языка. – М., 1978 – С. 18.
3. Косовский Б.И. Общее языкознание. – Минск. 1968. – С. 140.
4. Соссюр Ф.де. Курс общей лингвистики. – М., 1933. – С. 123–124.